

Agnieszka Bakalarz

Normalizacja w zakresie warunków przechowywania zbiorów w archiwach i bibliotekach : komunikat

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 4, 110-114

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA BAKALARZ
*Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski*

NORMALIZACJA W ZAKRESIE WARUNKÓW PRZECHOWYWANIA ZBIORÓW W ARCHIWACH I BIBLIOTEKACH. KOMUNIKAT

Przygotowanie magazynów bibliotek i archiwów, w których mają być przechowywane dokumenty, oznacza spełnienie określonych wymogów. Dla zapewnienia optymalnych warunków ochrony zbiorów najistotniejsze są: temperatura, wilgotność względna, natężenie światła widzialnego oraz promieniowania ultrafioletowego. Europejski Komitet Normalizacyjny, Komitet Techniczny 346: Konserwacja dóbr kultury opracował projekty norm określających cechy urządzeń pomiarowych oraz procedury pomiaru temperatury i wilgotności względnej. Norma PN-EN 15758:2012 [Norma, 2012] dotycząca pomiaru temperatury została przyjęta przez Polski Komitet Normalizacyjny do stosowania w Polsce; natomiast norma PN-ISO 11799:2006 [Norma, 2006] dotyczy przechowywania materiałów archiwalnych w odpowiednio przygotowanym pomieszczeniu magazynowym, którego konstrukcja, wyposażenie oraz warunki środowiskowe spełniają wymagania normy. Zakres normy obejmuje elementy charakterystyczne dla magazynów przeznaczonych do długoterminowego przechowywania materiałów archiwalnych i bibliotecznych, lokalizację i konstrukcję budynku, jego wewnętrzne instalacje oraz wyposażenie. Norma natomiast nie dotyczy specyficznych wymagań dla długoterminowego przechowywania dokumentów na podłożu jedynie częściowo papierowym oraz na nośnikach innych niż papier oraz procedur związanych z zarządzaniem magazynami i przechowywaniem materiałów archiwalnych i bibliotecznych [Woźniak i Rams, 2003, s. 46–47]. Instalacje i wyposażenie magazynów odnoszą się do ich lokalizacji, stosowanych instalacji, systemów alarmowych (sygnalizacji pożarowej i gaszenia pożarów, informacji o wtargnięciu intruza), oświetlenia, wentylacji i klimatu w pomieszczeniach, a także umeblowania i innego wyposażenia. Przestrzeganie zaleceń zawartych w normie gwarantuje skuteczną ochronę materiałów bibliotecznych i archiwalnych.

Istotne znaczenie mają warunki przechowywania zbiorów. Powietrze w magazynach bibliotecznych powinno być wolne od zanieczyszczeń,

kurzu, a także gazów utleniających oraz wykazujących właściwości kwasowe. Na ilościową ocenę zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego składa się obecność następujących związków chemicznych:

- tlenek siarki (IV) SO₂ od 5 x 10⁹ do 10 x 10⁹ maksymalne stężenie dopuszczalne jednostka objętości,
- tlenki azotu NO_x od 5 x 10⁹ do 10 x 10⁹ maksymalne stężenie dopuszczalne jednostka objętości,
- ozon O₃ od 5 x 10⁹ do 10 x 10⁹ maksymalne stężenie dopuszczalne jednostka objętości,
- kwas octowy CH₃COOH < 4 x 10⁹ maksymalne stężenie dopuszczalne jednostka objętości,
- formaldehyd HCHO < 4 x 10⁹ maksymalne stężenie dopuszczalne jednostka objętości,
- cząsteczki kurzu włącznie ze sporamii pleśni 50 µg/m³ maksymalne stężenie [Adcock, 1999, s. 32].

Wymagania dotyczące warunków przechowywania materiałów archiwalnych i bibliotecznych reguluje PN-ISO 11799:2006 [Norma, 2009]. Zakres jej stosowania obejmuje takie kwestie jak: lokalizacja i konstrukcja budynku, instalacje, wyposażenie pomieszczeń magazynowych, użytkowanie materiałów archiwalnych i bibliotecznych, plan antykryzysowy, wystawy. Załączniki do normy dotyczą takich zagadnień jak: dopuszczalne stężenia zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego, rekomendowane warunki klimatyczne dla długotrwałego przechowywania materiałów archiwalnych i bibliotecznych oraz postępowanie na wypadek szczególnych zagrożeń. Nadzór nad zapewnieniem im właściwych warunków przechowywania powierzono tworzonym w bibliotekach i archiwach działom ochrony i konserwacji zbiorów.

Zbiory zabytkowe wymagają specjalnego traktowania zarówno z racji swojej wartości, jak i ze względu na stan zachowania, tj.:

- umieszczenia zbiorów w odpowiednim miejscu, wyposażonym w nowoczesne systemy nadzorczo-kontrolne;
- zapewnienia optymalnego dla wszystkich kategorii zbiorów klimatu, czyli temperatury 16–20° C i wilgotności względnej 40–50%, dzięki zainstalowaniu klimatyzacji centralnej w magazynach i wykorzystaniu przenośnych, wspomagających urządzeń osuszających lub nawilżających;
- wprowadzenia wewnętrznych norm, uwzględniających miejscowe uwarunkowania i sposób wykorzystywania księgozbioru poprzez ustalenie zasad przechowywania, korzystania w czasie opracowywania i udostępniania księgozbioru (w tym np. ograniczenia wykonywania kopii ksero i ekspozycjonowania niektórych części zbiorów);
- prowadzenia stałego nadzoru i okresowych kontroli stopnia zainfekowania księgozbioru, poprzez przeglądy kompleksowe i interwencyjne, aktualizujące informacje odnośnie do stanu zachowania księgozbioru i prognozujące potrzeby w tym zakresie;

- wykonywania dezynfekcji zainfekowanych części zbiorów oraz nowych nabytków;
- zabezpieczania i naprawy wytypowanych grup i jednostek (poważnie uszkodzonych lub/i szczególnie cennych) w pracowni introligatorskiej;
- konserwacji kompleksowej lub zachowawczej wytypowanych obiektów [Barański, Grochowski i Manikowski, 1998, s. 57-59].

Równie istotne dla zachowania dobrej kondycji materiałów archiwalnych i bibliotecznych są temperatura oraz wilgotność względna, dopasowane do poszczególnych rodzajów zbiorów. Odpowiednie normy odnoszą się do warunków przechowywania dokumentów wytworzonych w różnych technologiach powielania obrazu, jak: ISO 18920:2011 [Norma, 2011]. Norma dotyczy dokumentów powstałych na różnych podłożach (papier, papier powlekany tworzywem sztucznym, folia poliestrowa, acetylocelulozowa i inna) w czarno-białych procesach fotograficznych, procesach barwnych lub monochromatycznych, czarno-białych i barwnych wydruków wykonanych w różnych technologiach.

Regulacje odnoszą się także do postępowania z konkretnymi rodzajami nośników, takich jak: papier, pergamin, film czy nośniki magnetyczne i optyczne. Dla papieru zabezpieczenie optymalne to temperatura 18° C, wilgotność względna 30-45%, a w przypadku obiektów często udostępnianych, powierzchni magazynowych, które są miejscem pracy personelu, temperatura powinna wynieść 18° C, a wilgotność względna 35-50% [Adcock, 1999, s. 32].

Wymagania dotyczące papieru zawiera m.in. norma PN-EN ISO 9706:2001 [Norma, 2001], w której określono parametry papieru przeznaczonego na dokumenty (niezadrukowanego, z pominięciem tektury), takie jak: minimalna wytrzymałość na przedarcia, minimalna zawartość substancji neutralizującej działanie kwasu, maksymalna zawartość łatwo utleniającego się materiału mierzona liczbą Kappa, maksymalna i minimalna wartość pH papieru w zimnym ekstrakcie wodnym. Kolejna norma, uzupełniająca te wymagania, ukazała się w 2009 r. [Norma, 2009].

Dodatkowe ustalenia odnoszą się do wymogów dotyczących oprawy książek, czasopism i innych dokumentów na podłożu papierowym, przechowywanych w archiwach i bibliotekach [Norma, 2003].

W przypadku pergaminu i skóry temperatura ich przechowywania powinna wynosić 18° C, a wilgotność względna 50-60% [Adcock, 1999, s. 32]. Najczęściej te zbiory są przechowywane w opakowaniach ochronnych, jak tecki, pudełka, stąd ustalono także, jakie są wymagania dotyczące opakowań wykonanych z materiałów celulozowych, przeznaczonych do przechowywania dokumentów papierowych i pergaminowych.

Filmy fotograficzne czarno-białe należy przechowywać w temperaturze 21° C, przy wilgotności względnej 20-50% [Adcock, 1999, s. 32]. W normie zwrócono uwagę na praktykę przechowywania wywołanych filmów, omawiając zasady przechowywania klisz fotograficznych [Norma, 2010]. Norma

zawiera także wskazówki dotyczące opakowań ochronnych, lokalizacji magazynów, warunków klimatycznych, zabezpieczeń przeciwpożarowych oraz zasad identyfikacji, inspekcji i obchodzenia się z kliszami fotograficznymi. Dodatkowo opracowano także zasady opakowań do przechowywania filmów w normie: ISO 18902:2013 [Norma, 2013]. Norma ta obejmuje opis różnych rodzajów opakowań, wraz z ich przeznaczeniem, podaje wymagania związane z rozmiarami i elementami służącymi do zamykania opakowań.

Odrębne ustalenia dotyczą przechowywania dysków optycznych (temperatura 23° C, wilgotność względna 20–50%), płyt szklanych (temperatura 18° C, wilgotność względna 30–40%) oraz nośników magnetycznych – temperatura 18° C, wilgotność względna 30–40% [Adcock, 1999, s. 32]. W normie ujęto zalecenia dotyczące rodzaju opakowań ochronnych, warunków klimatycznych w pomieszczeniach magazynowych, rodzaju wyposażenia magazynowego oraz informacje na temat obchodzenia się ze szklanymi płytami oraz oceny stanu ich zachowania [Norma, 2000].

Zalecenia Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (ISO) umożliwiają wprowadzenie szczegółowych aktów normatywnych, uwzględniających specyfikę krajową i lokalną, w tym podawanie odpowiednich regulacji w regulaminach bibliotecznych. Normy ISO oraz ich polskie wersje, wydane przez Polski Komitet Normalizacyjny zawierają zasady i wskazówki, dotyczące prawidłowego zabezpieczania zbiorów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych oraz specyfikację materiałów rekomendowanych do ich długowiecznego przechowywania. Zakres norm jest opracowywany, regularnie przeglądany i aktualizowany przez właściwe komitety techniczne [Bakalarz, 2013, s.188–211].

Bibliografia

- Adcock E. (1999), *Ochrona i przechowywanie zbiorów: zalecenia IFLA w kwestii opieki i obchodzenia się z materiałami bibliotecznymi*. Wrocław.
- Archiwum Państwowe w Krakowie [online] [dostęp: 2014-03-16]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ank.gov.pl/profilaktyka-i-konserwacja/konserwatorski-nadzor-archiwalny/normy-wytyczne-zalecenia-konserwatorskie>
- Bakalarz A. (2013), *Ochrona i konserwacja zbiorów*. W: Bibliotekarstwo. Red. A. Tokarska. Warszawa, s. 188–211.
- Barański A., Grochowski J., Manikowski A. (1998), *Memoriał o potrzebie ratowania dziedzictwa kultury polskiej w zbiorach bibliotecznych i archiwalnych XIX i XX wieku*. „Alma Mater: kwartalnik Uniwersytetu Jagiellońskiego”, nr 8, s. 57–59.
- [Norma, 2000] ISO 18918:2000 *Processed photographic plates – Storage practices*.
- [Norma, 2001] PN-EN ISO 9706:2001 *Informacja i Dokumentacja. Papier przeznaczony na dokumenty. Wymagania dotyczące trwałości*.

- [Norma, 2003] ISO 14416:2003 *Information and documentation - Requirements for binding of books, periodicals, serials and other paper documents for archive and library use – Methods and materials.*
- [Norma, 2006] PN-ISO 11799:2006 *Informacja i dokumentacja. Wymagania dotyczące warunków przechowywania materiałów archiwalnych i bibliotecznych.*
- [Norma, 2009] ISO 16245:2009 *Information and documentation. Boxes, file covers and other enclosures, made from cellulose materials, for storage of paper and parchment documents.*
- [Norma, 2010] ISO 18911:2010 *Imaging materials – Processed safety photographic films – Storage practices.*
- [Norma, 2011] ISO 18920:2011 *Imaging materials – Reflection prints – Storage practices.*
- [Norma, 2012] PN-EN 15758:2012 *Konserwacja dóbr kultury – Procedury i przyrządy do pomiaru temperatury powietrza i powierzchni obiektów.*
- [Norma, 2013] ISO 18902:2013 *Imaging materials – Processed imaging materials – Albums, framing and storage materials.*
- Woźniak M, Rams D. (2003), *Aktualne tendencje ochrony i konserwacji zbiorów bibliotecznych*, „Notes Konserwatorski” nr 7, s. 46–47.

Agnieszka Bakalarz

Standardization in the field of storage conditions of the archive and library collections. A statement

Summary

It is the duty of the institution collecting and storing library and archival collections to store them in suitable and controlled environmental conditions to properly take care of a good state of preservation. The article discusses the standards in this field.